

Vydává ministerstvo financí České republiky ve spolupráci s Českou národní bankou ve vydavatelství *Economia*, a. s., Praha

© ministerstvo financí ČR

Adresa redakce: Vinohradská 49,
120 74 Praha 2

Telefon: 253 018 nebo 2110, linka 361

Fax: 253 728

Vedoucí redaktor: Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Publishers: Ministry of Finance of the Czech Republic in Cooperation with Czech National Bank in Publishing House *Economia*, Prague

© Ministry of Finance of the Czech Republic

Editor's Office: Vinohradská 49,
120 74 Prague 2, CSFR

Editor in Chief: Ivan Kočárník

OBSAH

Petr ZAHRADNÍK: Politika devizového kursu — ERM ve světle nastolení fundamentálních otázek i československé transformační zkušenosti 101
Jaroslav JÍLEK: Jakou státní statistiku potřebujeme? 110
Jan KODERA—Jan PELIKÁN: Ekonometrické experimenty s reálně-peněžními modely. 119

Informace

Jiří JONÁŠ: Nobelova cena za ekonomii 1992 — Gary S. Becker 127
Oznámení pro čtenáře 136

Uprostřed čísla:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVEOVÁ: **Veřejné finance v teorii a praxi (7. část):** ss. 197—224

Všechny bibliografické údaje včetně údajů o **autorských právech** jsou uvedeny u prvního pokračování v č. 9/92 tohoto časopisu.

Publikováno po dohodě s vydavatelstvím McGraw-Hill, Inc.

CONTENTS

Petr ZAHRADNÍK: Exchange-Rate Policy — ERM in the Light of Fundamental Questions, and Czechoslovak Transition Experience as well 101
Jaroslav JÍLEK: What Kind of Statistics is Needed? 110
Jan KODERA—Jan PELIKÁN: Econometric Experiments with Real-Monetary Models 119

Information

Jiří Jonáš: The Nobel Price for Economics — Gary S. Becker 127

In the middle of this issue:

R. A. MUSGRAVE—P. B. MUSGRAVE: **Public Finance in Theory and Practice (Part VII):** pp. 197—224

You can find all bibliographical data including **particulars on copyright** in part I of this series in No 9/92 of this journal.

Published by arrangement with McGraw-Hill, Inc.

Redakční rada: dr. Ivan Angelis, ing. Aleš Bulíř, MSc., CSc., ing. Petr Dvořák, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc., doc. ing. Kamil Janáček, CSc., ing. Miroslav Keroush, ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. Václav Kupka, CSc., ing. Tomáš Ježek, CSc., ing. Jiří Pospíšil, Vladimír Rudlovčák, CSc., ing. Pavel Štěpánek, CSc., prof. Jan Švejnar, ing. Jan Vít, prof. ing. Karol Vlachynský, CSc.

Jakou státní statistiku potřebujeme?

Jaroslav JÍLEK*

Zásadní změna ve státoprávním uspořádání je výzvou i pro orgány státní statistiky, aby porovnaly své dosavadní záměry i praxi s novou situací a s jejím očekávaným vývojem. Poslání státní statistiky v demokratické společnosti s tržním hospodářstvím je obecně jasné: měla by *pohotově* poskytovat *objektivní relevantní* informace o stavu a vývoji ekonomiky a společnosti, *srovnatelné* s obdobnými informacemi jiných států. V naší situaci pak přistupuje přechodný úkol zobrazovat *proces transformace* ekonomiky a jeho doprovodných jevů v sociální oblasti.

Předmětem diskuse je však *konkretizace postupu*, který umožní takového stavu dosáhnout. S informacemi sociálně-ekonomické povahy pracuje řada orgánů státní správy, a proto je třeba stanovit *těžiště, příp. rámec činnosti* orgánů státní statistiky (včetně způsobů spolupráce s ostatními orgány státní správy), tedy postavení orgánů státní statistiky. Disponibilní prostředky pro státní statistiku jsou vždy určitým způsobem limitované, takže je žádoucí mít jasno *o prioritách, příp. o pořadí naléhavosti* dílčích úkolů — a to jak z hlediska věcného, tak z hlediska časového. Státní statistika uspokojuje potřeby státních orgánů, zájmových sdružení (podnikatelů, odborářů), odborné i nejširší veřejnosti. Vzhledem k tomu, že jejich hlediska nároků se ne vždy plně překrývají, vzniká i zde nutnost určitého řazení jejich důležitosti. Diskusi těchto a některých souvisejících otázek je věnován tento článek.

Těžiště činnosti státní statistiky

V oblasti tzv. reálné ekonomiky jde především o zobrazení výsledků veškeré hospodářské činnosti, tj. *tvorby a užití* zboží a služeb a s nimi spojeného nasazení *výrobních* činitelů, tj. práce (zaměstnanosti), hmotného i nehmotného kapitálu (fixního i oběžného), půdy (vč. nerostného bohatství). Pro tržní ekonomiku jsou podstatné *tržní podmínky*, mezi nimi ceny zboží, práce (mzdy) a ostatních výrobních činitelů. Ze společenských procesů jsou v popředí zájmu přirozený a mechanický pohyb obyvatelstva, druhy ekonomické aktivity obyvatelstva (včetně nezaměstnanosti), životní úroveň (příjmy a výdaje, spotřeba, vybavenost domácností, bydlení). Uvedené jevy či procesy lze charakterizovat jednak ukazateli *stavu* k určitému okamžiku či za určité období, jednak ukazateli jejich *změn* (rozdíly či indexy).

* Prof. ing. Jaroslav Jílek, CSc., pracovník katedry ekonomické statistiky VŠE Praha

Redakce příspěvek obdržela 20. 11. 1992.

Ve vyspělých demokratických zemích s tržní ekonomikou se zjišťováním stavu (úrovně, příp. objemu) těchto jevů a procesů (především za roční období) a informováním o jejich změnách (především za měsíce a čtvrtletí) zabývá buďto jeden úřad (centralizovaný model), nebo spolu s ním více agentur, jež tvoří zpravidla součást jednotlivých orgánů státní správy (decentralizovaný model; např. zaměstnanost a nezaměstnanost na ministerstvu práce — někdy také mzdy, maloobchodní a velkoobchodní ceny —, obchodní obrat na ministerstvu obchodu). Vedle orgánů státní správy jsou významné i statistické agentury podnikatelských svazů (např. ve Francii).

Výhodou věcně *decentralizovaného modelu* státní statistiky je snazší způsob získání *věrohodných* údajů; statistické agentury uvnitř jiných orgánů státní správy mohou být totiž bezprostředně při tvorbě údajů, které zpravidla slouží primárně pro správní účely a které mohou být takto hned využity druhotně pro statistiku. To se ovšem může stát i nevýhodou, protože jde většinou o plošný (vyčerpávající) přístup, který je časově i jinak náročnější než racionální přístup výběrový. Pokud je zpravodajská jednotka podle jí sděleného údaje nějak státními orgány posuzována (např. zatížena daní v případě daňového přiznání), mohou být ukazatele zjištěné orgány mimo statistický úřad jednostranně vychýlené.

I v případě věcně *centralizovaného modelu* mohou některé statistiky vznikat mimo statistický úřad. Jedná se např. o celní statistiku, statistiku školství, zdravotnictví, soudnictví, kde je vyčerpávající zjišťování nezbytné z jiných než statistických zájmů a přímé zjišťování orgány statistického úřadu by nebylo racionální či vůbec možné. Podobnou povahu má bankovní statistika, kde potřeby super-vice emisní bankou vyžadují shromažďovat úplné údaje, takže jiné zjišťování by bylo duplicitní. Vzhledem k příbuzné povaze sem obvykle spadá i statistika pojišťovnictví. Z finanční oblasti lze dále připomenout statistiku státních financí (rozpočtů a fondů), která tvoří nerozlučnou součást činnosti ministerstva financí. Výhodou věcně *centralizovaného modelu* je *přímé zajištění vnitřní integrity* (vzájemné provázanosti, srovnatelnosti) dílčích statistik (např. o výrobě, práci, použitém kapitálu, cenách aj.) v nejšířší možné míře.

Poznatky získané diskusí se zahraničními experty ukázaly, že *neexistuje aktuální potřeba měnit tradiční rámec a těžiště činnosti české statistiky*, která se opírá o věcně centralizovaný a místně decentralizovaný model v oblasti reálné ekonomiky a o spolupráci s emisní bankou, s ministerstvem financí (státní rozpočet, nově celní statistika a fondy), práce (nezaměstnanost podle úřadů práce), školství, zdravotnictví, spravedlnosti a další v ostatních oblastech. Zahraniční experti kladou důraz na využití akumulovaných zkušeností, které se často při reorganizaci státní statistiky ztrácejí. (V této souvislosti je podnětná britská praxe, kdy šéf statistického úřadu — koncipovaného jako zastřešení decentralizovaného modelu — je současně zodpovědný za obsazení všech funkcí odborných statistiků v celé státní správě, což umožňuje přemísťovat odborníky podle jejich kvalifikace, a tím zajišťovat nejen kvalitu veškeré statistiky ve státní správě, ale nepřímou i její integritu.) Na druhé straně se řada zahraničních expertů podívovala nejen nad zavedením nefunkční dělby práce mezi bývalým Federálním statistickým úřadem na jedné straně a Českým statistickým úřadem a Slovenským statistickým úřadem na straně druhé (nikde na světě není mezi úřady zavedena vertikální dělba statistické práce: FSÚ měl v letech 1991 a 1992 zodpovídat za obsah a mezinárodní návaznosti, ČSÚ ani SŠÚ mu však nebyly podřízeny a rozpočtově byly zabezpečovány podle jiných kritérií než FSÚ, protože zodpovídaly za sběr a zpracování údajů), ale i nad existencí rozsáhlé sítě oblastních (okresních) orgánů státní statistiky, které vážou rozhodující část rozpočtových prostředků vynakládaných na statistiku.

V uplynulých letech se oblastní orgány významně zasloužily nejen o registraci

podnikatelů a plynulý sběr výkazů, ale i o hladký průběh zpracování výsledků voleb a zvládnutí sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991; patří jim i zásluha na zvládnutí počátků cenové statistiky v podmínkách liberalizace cen, jež se projevila i jejich místní rozdílností. Okresní oddělení ČSÚ a SŠÚ zvládla enormní nápor žadatelů o přidělení identifikačních čísel organizací (IČO) v letech 1990 a 1991 (na území ČSFR jich bylo přiděleno přes 1¹/₄ miliónu) — to však byla spíše pomoc jiným (v té době zčásti neexistujícím, resp. postupně vznikajícím) orgánům státní správy.

Z hlediska budoucích podmínek činnosti státní statistiky, kdy by mělo být preferováno výběrové zjišťování reprezentativní z hlediska České republiky a jen výjimečně z hlediska územních částí, je zachování úplně všech aktivit existujících oblastních orgánů sporné, zvláště když uvážíme podstatný rozdíl mezi náklady na udržování decentralizované sítě a centralizovaného aparátu. Existence okresních správ ČSÚ skýtá v současné době cennou možnost osobního kontaktu s větším počtem respondentů a ten je neúčinnějším způsobem získávání údajů (nestačí-li osvěta k vyplnění dotazníku, je zpravidla k vyplnění dotazníku možné zjištění na místě) i ověření jejich správnosti v případě pochybností. Budou-li okresní správy zabezpečovat racionálně i pořizování dat (přepis na technická média), což lze spojit s logickými kontrolami jejich správnosti, mohou být velmi pohodově získány i ukazatele za okresy.

Česká republika má v současné době velmi dobré předpoklady pro vytvoření kvalitní regionální (okresní, městské) statistiky, která by sloužila především místním orgánům; stačí navázat na dříve založené územní statistické popisy. Otevřenou otázkou ovšem zůstává, zda náklady na ryze regionální statistiku (jdoucí nad rámec národohospodářských potřeb) mají být hrazeny přímo ze státního rozpočtu.

Z praktických důvodů, jako je špatná úroveň telefonizace, nízká zpravodajská morálka, pronikavé změny v souborech respondentů, existence vyškolených kolektivů pracovníků, potřeba informační podpory jiných oblastních orgánů státní správy a jiné, lze *naléhavě doporučit*, aby se o případné redukci oblastních orgánů státní statistiky *neuvažovalo dříve než v souvislosti s novým uspořádáním územních orgánů státní správy*. Přitom je zřejmé, že případná redukce financování oblastních orgánů by musela být z určité části kompenzována posílením prostředků a kapacit ústředí.

Za nejdůležitější vlastnost státní statistiky považují zahraniční experti jednoznačně její *objektivitu*, za jejíž základní podmínku se považuje *nezávislost ústředí státní statistiky* na jiných orgánech státní správy. Platný zákon ČNR o statistice č. 278/92 Sb. tento požadavek plně respektuje a dodržování objektivitu se tedy stává záležitostí vedoucích představitelů ČSÚ.

V této souvislosti vzniká otázka způsobu prezentace zjištěných statistických ukazatelů. Většina statistických úřadů v zahraničí dbá na to, aby se prezentace omezila na *číselné vyjádření, jeho grafické znázornění a slovní komentář objasňující vypovídací vlastnosti*. Okamžik prezentace je stanoven předem jako standard, jenž je závazný jak pro statistiku, tak pro uživatele (včetně představitelů jiných státních orgánů). *Záměrně se opomíjí veřejné hodnocení*, protože každé hodnocení závisí na výběru hodnotících kritérií, která jen zřídka bývají pro všechny uživatele statistik společná. Hodnocením sociálně-ekonomického vývoje se zpravidla zabývají specializované výzkumné ústavy a samozřejmě věcně příslušné orgány státní správy (ministerstvo financí, hospodářství, práce apod.).

Takto je statistický úřad chráněn před podezřením, že někomu nadržuje, a tedy není objektivní; to by totiž mohlo ohrozit získávání věrohodných údajů od respondentů. Současně je (stejně i v ČR) právně zakotveno, že údaje získané statistickými orgány nemohou být použity pro jiné než statistické účely. Úřední regis-

try by měly být dostupné u obchodních soudů a u živnostenských úřadů a jejich nadřízené orgány by měly pečovat o jejich správnost. Statistické registry by potom mohly být primárně vedeny podle statistických potřeb — zejména jde o jejich aktuálnost z hlediska skutečné existence jednotek a o důsledné využití klasifikačních standardů, které živnostenský zákon nerespektuje. Na druhé straně by se měly přestat vyskytovat případy, kdy jiné orgány státní správy odmítají předat státní statistice individuální údaje sociálně-ekonomické povahy, přestože státní statistika je ze zákona zavázána tyto údaje shromažďovat a zpracovávat do zobecňujících charakteristik. Všichni pracovníci státní statistiky jsou povinni zachovávat mlčení o individuálních údajích všeho druhu a navíc (na rozdíl od jiných orgánů státní správy) nemají možnost zneužít je při plnění svých úkolů v neprospěch zpravodajských jednotek.

„Evropeizace“ české státní statistiky

„Evropeizace“ české státní statistiky spočívá v převzetí standardů, které umožňují mezinárodní srovnatelnost statistických ukazatelů. Především jde o soustavu uspořádání hospodářských ukazatelů (národní účetnictví), o soustavu třídění (strukturování) sociálně-ekonomických ukazatelů pomocí mezinárodně uznávaných klasifikací a posléze o přístupy k respondentům (zpravodajským jednotkám), kde se preferují reprezentativní výběrová zjišťování.

Po etapě nepřímých výpočtů makroagregátů národního účetnictví pomocí rozdílových položek k souhrnným ukazatelům produkce z doživající statistické bilance národního hospodářství probíhá nyní etapa *zavádění zvodové statistiky* (tzv. činnostních jednotek, homogenních co do druhu činnosti a situovaných v jediné obci) jako páteře produkčních statistik, která umožní provádět přímé počty makroagregátů národního účetnictví (především podle výrobní a důchodové metody) za sektor nefinančních podniků a korporací. S ní úzce souvisejí změny při zjišťování finančních toků — a to nejen za sektor finančních organizací a institucí — připravené pro rok 1993. Uzavření celého *systému národního účetnictví ČR* v relativně ustálené podobě bude možné až po schválení jeho 3. revize ve Statistické komisi OSN a po jeho případné modifikaci Statistickým úřadem Evropského společenství (asi v roce 1994).

Důsledný *přechod na mezinárodně uznávané klasifikace* je rovněž závislý na dokončení revize klasifikací produkce pro potřeby Evropského společenství. Odvětvová klasifikace ekonomických činností vyhlášená v ČSFR v r. 1991 a klasifikace zaměstnání vyhlášená v r. 1992, dále pak používané verze harmonizovaného systému popisu a kódování zboží (HS) a norem mezinárodního obchodního třídění (SITC) již bezprostředně odpovídají mezinárodním standardům (NACE, resp. ISIC a ISCO) nebo na ně navazují. Zde je ovšem namístě připomenout, že *státní statistika může nyní ovlivnit pouze třídění používaná při svých zjišťováních*, avšak nikoliv ve zpravodajských jednotkách, protože vnitropodniková evidence je výlučnou záležitostí podniků. Žádoucí pozitivní vliv v této oblasti by mohlo sehrát plně využívání zmíněného harmonizovaného systému, tj. situace, kdy by ho organizace používaly nejen při práci s celními deklaracemi, ale i pro svoje potřeby. HS je totiž převoditelný na připravované klasifikace výrobků a služeb, a tím vytváří předpoklady pro integraci zbožových a produkčních třídění.

Prakticky na samém počátku je systémové využívání výběrových zjišťování, zejména takových, která důsledně využívají teorii pravděpodobnosti. Prvním projektem nového typu je (náhodné) *výběrové zjišťování pracovních sil*, které se bude provádět čtvrtletně a zpočátku se bude v ČR týkat asi 25 tisíc domácností. S drobnými úpravami se bude pokračovat ve zjišťování příjmů a výdajů u již vy-

braných asi 5 tisíc domácností, dále se v r. 1993 uskuteční *mikrocenzus*, který se dotkne asi 40 tisíc (náhodně) vybraných domácností. Cílem všech těchto zjišťování je získat věrohodné údaje o stavu a diferenciaci životní úrovně u různých sociálních skupin, které umožní jak dlouhodobá, tak krátkodobá srovnání; jedná se tedy o údaje, které jsou jinak nedostupné.

Nynější *cenové indexy* jsou sice již indexy výběrovými, jejich konstrukce je však poplatná dřívější situaci monoplních výrobu a dodavatelů. Index spotřebitelských cen se napříště bude muset opírat spíše o typové (nikoliv značkové) výrobky a služby, takže zabezpečování srovnatelnosti v čase bude náročnější. Protože přímé zjištění skladby maloobchodního obrátu je v současnosti obtížné až nemožné, indexy spotřebitelských cen se budou muset opírat o složení, které se zjistí jako průměr ze skladby výdajů různých typů domácností a zčásti doplní podle výsledků výběrového zjištění skladby vybraných globálních položek.

Je otázkou, zda bude efektivní sledovat pohyb úplné ve všech okresech, protože vyrovnání tržních podmínek v rámci ČR již bylo v podstatě dosaženo. Zdá se, že — při zachování rozdílů trhu ve městech a na vesnicích — bude možné prostorovou diferenciací podchytit zjednodušeným přístupem. Index (velkoobchodních) cen výrobců se nebude moci opírat o ceny zjištěné u jediného respondenta pro daný reprezentant, ale bude muset respektovat existenci konkurence. Protože již neexistuje systém gestorů (oborových) ceníků, náročná úloha výběru výrobní-representantů i jejich výrobců-respondentů případně státní statistice. Ta bude muset také zjistit význam skupin zastoupených výrobky (službami)-reprezentanty, a to buď podle celkové hodnoty produkce (výstup), nebo (lépe) podle přidané hodnoty jednotlivých skupin, což je ovšem náročnější.

Zcela nové bude uplatnění výběrového postupu při výpočtu *indexu fyzického objemu průmyslové produkce*. I zde bude nutné najít vhodné výrobky (služby)-reprezentanty pro jednotlivé výroby a stanovit podíl těchto výrob na celkové průmyslové produkci (opět podle výstupu, tj. celkové hodnoty nebo podle přidané hodnoty) a dále pak najít vhodné respondenty-zpravodajské jednotky. Vzhledem k tomu, že statistické mezioborové bilance za rok 1987 jsou pro tento účel nepoužitelné a za rok 1992 má být koncem roku 1993 k dispozici tabulka jen asi s 60 skupinami (odvětvími) výrob, je zřejmé, že příprava nových výběrových indexů průmyslové (a stavební) produkce (v pojetí ISIC, resp. NACE) i nových cenových indexů je pracovně náročná nejen svým rozsahem, ale zejména na zkušenosti, na technologické, zbožíznalecké a statistické znalosti pracovníků státní statistiky. Bylo by nesporným úspěchem, kdyby se příprava zmíněných indexů stihla do konce roku 1995. Pro tento účel bude nezbytné vytvořit v ústředí státní statistiky početné týmy odborníků-specialistů pro jednotlivá odvětví, a to nejen pro dobu přípravy, ale i pro trvalou péči o indexy (aktualizace výběru výrobní (služeb) i respondentů). Jde o to, aby výběrové postupy nebyly vychýleny v důsledku živelnosti, tj. větší či menší ochoty respondentů, nebo různého stupně znalosti jednotlivých odvětví ze strany pracovníků státní statistiky. Situace v České republice bude navíc — podobně jako v jiných zemích s transformující se ekonomikou — komplikována radikálními strukturálními změnami, což nesporně ztíží všechny statistické činnosti přinejmenším v uvažovaném období přípravy zmíněných indexů.

Pravděpodobně nejsložitější situace vzniká při zakládání nového *indexu maloobchodních prodejů*, protože do této činnosti se zapojil velmi vysoký počet podnikatelů, přičemž většina z nich pracuje buď samostatně (příp. s rodinnými příslušníky), nebo s několika málo zaměstnanci, a proto od nich sotva lze očekávat měsíční referování. Značná část těchto obchodníků ještě nemá vyhraněný sortiment, což komplikuje zjišťování skladby maloobchodních prodejů. I zde je řešením uplatnění výběrových postupů, které by měly umožnit i rozpoznání role tu-

ristických nákupů na našem území a, v návaznosti na indexy spotřebitelských cen (jako deflátorů), propočet indexů fyzického objemu maloobchodního obratu.

To, že zavádění výběrových zjišťování je prioritní úlohou současné české statistiky, nelze chápat jako naprosté popření potřeby úplného zjišťování. Takové zjišťování *v podobě soupisu (cenzu)* zůstává aktuální v řadě vyspělých zemí nejen pro obyvatelstvo, domy a byty, ale i pro statistiky zemědělství, průmyslu, stavebnictví, řemesel a živností, obchodu, cestovního ruchu aj., protože po 3–6 letech je vhodným nástrojem nejen pro získání podrobnějších informací o jevech, které se v čase nemění, ale i pro spolehlivou revizi údajů obsažených ve statistických registrech, které slouží jako opory výběrových zjišťování v době mezi dvěma cenzy.

Čas ve statistice

Mají-li být statistické ukazatele užitečné, musejí být *prezentovány s co nejmenším časovým odstupem* od rozhodného období či okamžiku, ke kterému byly zjištěny. Doba sběru a zpracování závisí nesporně na rozsahu zjištění (počtu a způsobu strukturování ukazatelů, počtu respondentů), na disponibilní technice, zvolené technologii a způsobu organizace prací. Často se *nedoceňuje vliv připravenosti respondentů poskytnout požadované údaje*. Nejde jen o získání jejich důvěry, o jejich námahu, ale i o to, že požadavky státní statistiky mohou být uspokojovány až tehdy, *když zpravodajská jednotka zpracovala informace pro své potřeby*, neboť ty jsou z hlediska její další úspěšné existence rozhodující. Ve většině hospodářských organizací jsou měsíční závěrky k dispozici až koncem druhé dekády následujícího měsíce, a proto tzv. finanční, resp. hodnotové ukazatele od nich dříve požadovat nelze.

V současné době jde např. o ukazatele „hrubý obrat“ a „odbyt“, které se zjišťují v běžných cenách, někdy jsou východiskem pro zjištění výroby zboží, resp. provedených stavebních prací, které se pro účely hodnocení dynamiky objemu produkce přepočítávají do srovnatelných cen v ústředí státní statistiky. Toto ústředí je zpravidla druhým (někdy třetím) místem, kam údaje respondentů přicházejí, někdy již v podobě mezisoučtů (za okresy, příp. bývalé kraje). Uvážíme-li potřebu kontrol (zejména logických, ve vztahu k minulému období nebo stejnému období minulého roku) a přepočtů, není doba cca 10 pracovních dnů pro tyto práce v resortu státní statistiky zvláště nadměrná. Tím se ovšem možnost prezentace indexů objemů produkce přesouvá až na počátek přespříštího měsíce po zjišťovaném měsíci a vzniká dojem nedostatečné pohotovosti státní statistiky.

Praxe ukázala, že řešením není zjišťování a zpracování odhadů peněžních ukazatelů provedených jednotlivými respondenty ihned po skončení měsíce, protože nelze zajistit odpovědné provádění takových odhadů. Východiskem je zjišťování takových údajů o výrobě, které nejsou závislé na termínu závěrky; a to mohou být právě údaje o vybraných výrobcích (službách), pokud možno v nepeněžním, tj. v naturálním vyjádření. Takto lze také odstranit možnost zkreslení indexu průmyslové produkce v důsledku reorganizací (při dělení velkých podniků se dřívější vnitropodniková kooperace stává mezipodnikovou kooperací, která zvyšuje úhrn výroby zboží, a proto mají respondenti o tuto změnu upravit údaje za období tvořící základ srovnání) i v důsledku nedostatečné přiměřenosti cenových indexů (deflátorů) použitých k přepočtům do srovnatelných cen v ústředí státní statistiky (složení deflátorů nelze operativně přizpůsobovat změnám ve složení přepočítávaných hodnotových ukazatelů).

Zmíněnou dobu přibližně 10 pracovních dnů potřebnou u nás nyní k uskutečnění celostátního sběru a zpracování by jistě bylo možné alespoň zčásti zkrátit. Tak

např. je možné vybrat z celého souboru zjišťovaných údajů jen ty, které jsou potřebné pro výpočet zmíněného indexu, přednostně je shromáždit a zpracovat. Takto ovšem dochází k rozdvojení procesu sběru i zpracování logického komplexu údajů, ke ztrátě kontrol návazností, takže jedno urychlení je vyváženo zvýšením rozsahu prací (opakované „brání do rukou“ téhož výchozího média — např. výkazu) a s tím spojených nákladů (zpracování i přenosu). Navíc je pravděpodobné, že při „plném“ zpracování (v tzv. 2. kole) vzniknou jiné chyby či že se objeví chyby z 1. kola, a vzniká otázka, jak se správně zachovat (prezentovat ihned opravené výsledky, nebo počkat na další období).

To je cena za narušení jednorázového komplexního zpracování všech shromážděných údajů. Tou nejméně vhodnou „platbou“ je rezignace na tzv. 2. kolo, protože to prakticky znamená okleštění původně koncipovaného zobrazení, zúžení statistiky na „skelet“, jehož změny se stávají málo srozumitelné až nepochopitelné, protože chybějí ostatní „doplňky“. K této cestě téměř vybízí existence osobních počítačů, které jsou vhodné pro rychlé zpracování malých počtu údajů, které však nemohou zpravidla stačit pro tzv. 2. kolo, takže je nutné ho uskutečnit na jiné technice, s jiným směřováním toku těchto informací, tj. převzatých původně od respondentů společně.

Úplné zpracování by mělo v ústředí začít kontrolou úplnosti sebraných údajů, a to především podle registru zpravodajských jednotek a návazně podle registru statistických jednotek (jestliže předmětem zjišťování jsou údaje za tzv. činnostní jednotku, do nichž se zpravodajská jednotka člení); dále pak jde o úplnost údajů poskytnutých danou jednotkou. Zmíněné registry mají v *moderní statistice klíčovou roli*, protože poskytují nejen úplnou informaci o statistickém souboru, ale jsou východiskem (oporou) pro výběrová zjišťování, která jsou plně reprezentativní, přitom méně nákladná a současně i rychlejší.

Ve srovnání se současnou čs. praxí však nelze očekávat zkrácení doby sběru a zpracování výchozích údajů. Tak např. ve Francii, kde za měsíční období index pokrývá 65 % výroby a za čtvrtletí 84 % výroby, je měsíční index průmyslové produkce publikován s odstupem 6 týdnů a čtvrtletní index dokonce až 4 měsíce po skončení čtvrtletí. Nový výběrový index průmyslové (a stavební) produkce by však zcela určitě měl vyloučit působení vedlejších zkreslujících vlivů.

Registry nelze nahradit dílčími soupisy zpravodajských, resp. činnostních jednotek na oblastních orgánech, protože *výběr musí být reprezentativní především z celostátního hlediska* (činnost řady zpravodajských jednotek — organizací s právní subjektivitou, podniků — často nezůstává omezena na jedinou obec, příp. okres). Nejméně vhodným řešením je návrat k vzájemně nesladěným seznamům zpravodajských jednotek jednotlivých úsekových statistik na okresní úrovni, protože potom není zaručena vzájemná konzistence údajů dílčích statistik ani na této úrovni. Vybudování moderního statistického registru (lépe: soustavy registrů různých typů statistických jednotek) není jednoduchou záležitostí a v ČSFR byl tento problém vážně narušen explozí zájmu o přidělení IČO, který způsobil výše zmíněné „nafouknutí“ registru organizací z větší části o osoby, které podnikatelskou činnost spíše zamýšlejí než realizují.

Zkušenosti ukázaly, že na tuto „explozi“ odpovídajícím způsobem byla schopna reagovat pouze statistika a že ostatní orgány státní správy zúčastněné v procesu registrace právnických osob a fyzických osob podle obchodního a živnostenského zákona nebyly a stále nejsou dostatečně připraveny a vybaveny patřičnou výpočetní technikou. Přeregistrace u živnostenských úřadů, která měla skončit do 31. 12. 1992, skýtá možnost důkladné aktualizace registru organizací zpravodajských jednotek. Bylo by účelné rozčlenit ho na čtyři části, a to na subjekty registrované u obchodních soudů (1), u živnostenských úřadů (2), registrované pro zemědělskou činnost podle zákona č. 105/1991 Sb. (3) a ostatní — různé spolky (4). Subre-

gistr závodových činnostních jednotek se vede za právnické osoby s převažující činností průmyslovou, stavební, dopravní, zemědělskou, lesnickou, spojovou, vodohospodářskou, projektovou, obchodní a ve službách, kde rozlišování činnosti podle odvětví a místa má rozhodující význam vzhledem k rozsahu i pestrosti činnosti organizací jako právních subjektů; toto omezení lze pro začátek považovat za vyhovující.

Má-li být činnost orgánů státní statistiky při tvorbě statistických registrů racionální, měly by ji registrační místa (obchodní soudy, živnostenské úřady) poskytovat nové údaje (zázpisy, zrušení, změny) operativně a bezodkladně; v současné době — bohužel — nejsou výjimkou ani půlroční skluzy; to vážně snižuje jak kvalitu registrů, tak veškerého navazujícího statistického zkoumání.

I po provedení všech racionalizačních opatření pro zkrácení doby potřebné pro sběr, zpracování a prezentaci výsledků statistického zjišťování je třeba počítat s tím, že od zjišťovaného období, resp. rozhodného okamžiku, vždy uplyne určitá doba. Zatímco cenové indexy bývají k dispozici ve vyspělých zemích poměrně brzo (odstup cca 2 týdny), indexy produkce vyžadují delší čas — zpravidla 5–6 týdnů. Pro účely hospodářské politiky je proto žádoucí doplňovat ukazatele, resp. indexy prezentované státní statistikou, o predikce, příp. prognózy pro nejbližší další období.

Tvorba předpovědí je vždy spojena s použitím určitých předpokladů, a to jak u tzv. mechanických (= statistických) extrapolací, tak u složitých ekonometrických modelů. Tyto předpoklady nelze dost dobře explicitně vyjádřit, příp. nejsou autoři předpovědí vždy ochotni je plně uvádět. Proto se domnívám, že *veřejné* předpovídání (s výjimkou statistického zobecňování podnikových očekávání, jako např. u konjunkturálních průzkumů státní statistiky) sociálně-ekonomického vývoje by nemělo patřit mezi povinnosti orgánů státní statistiky, protože výskyt nesplněných předpovědí vrhá špatné světlo i na věrohodně zjištěné statistické ukazatele a poškodil by pověst statistického úřadu co do jeho objektivnosti.

Ostatní spolupráce orgánů státní statistiky

Kromě spolupráce vyplývající z dělby práce mezi statistickým úřadem a ostatními orgány státní správy při statistickém zkoumání, která byla zmíněna výše, nelze nezpomenout naléhavou potřebu spolupráce v zájmu plynulého získávání nových poznatků a zkušeností pro soustavné zdokonalování a rozvoj státní statistiky. Především jde o aktivní účast při výměně statistických informací se Statistickou komisí OSN, s Evropskou hospodářskou komisí, s OECD, se Statistickým úřadem Evropského společenství, příp. s dalšími. Tato spolupráce umožňuje orientovat se v měnící se „statistické filozofii“, zavčas připravovat takové změny ve státní statistice, které jí umožní plnit mezinárodní standardy a dohody, je příležitostí ke konzultacím i k hlubší spolupráci při realizaci pilotních či experimentálních statistických šetření. Sem lze přiřadit i analytickou činnost, jež navazuje na interní činnost, jejíž výsledky uspokojují úřední potřeby orgánů státní statistiky. Další inspirace by měly vyplývat ze studií tuzemských výzkumných pracovišť a vysokých škol. Citlivého vybilancování požadavků uživatelů s možnostmi zpracovadelských jednotek by se mělo dosáhnout při jednání v České statistické radě, jejíž členy, jakožto členy poradního orgánu předsedy ČSÚ, jmenuje vláda.

Shrnutí

Po roztržštění většiny hospodářských aktivit do násobného počtu organizací (ve srovnání s „předlistopadovým“ stavem) může státní statistika úspěšně získá-

vat věrohodné měsíční charakteristiky, především dynamiky produkce, prodeje a cen, pouze s využitím principů výběrového zjišťování. Jejich přípravu a zavedení nelze kvalitně provést v krátké době; prvořadým předpokladem je existence opory výběru v podobě spolehlivých statistických registrů.

Národohospodářský koloběh se začíná postupně zobrazovat systémem národního účetnictví, a to především za roční období, pro které je nezbytné mít plné (zjištěné nebo dopočtené či odhadnuté) údaje. Realizace celého systému bude postupná a závislá na úzké spolupráci státní statistiky se statistickými útvary České národní banky a řady ministerstev, jakož i na dokončení aktuálních verzí mezinárodně uznávaných statistických standardů. Vybrané makroagregáty národního účetnictví budou odhadovány i za čtvrtletní období.

Věcně centralizovaný model české státní statistiky by měl v nejbližších letech využít své sítě oblastních orgánů k navázání a udržení dobré spolupráce s respondenty i k vybudování kvalitních regionálních bází dat. Existence této sítě může významně napomoci k překonání obtíží vyplývajících státní statistice z transformace ekonomiky a z nedokonalé činnosti spojů; postupně by se síť měla přizpůsobit novému administrativnímu členění státu.

Státní statistika by se měla soustředit na pohotovou prezentaci věrohodných výpovědí-konstatací o nejbližší minulosti. Předpovědi v podobě predikcí a prognóz by měla provádět jiná pracoviště, která mohou využít hlubší znalosti o měnících se podmínkách, a tak překonat omezení statistických mechanických extrapolací. Prezentace výsledků statistického zjišťování by neměla obsahovat hodnocení, která jsou podmíněna volbou hodnotících kritérií. Státní statistika by měla usilovat o získání pověsti objektivního orgánu státní správy, který poskytuje nezkrácené informace nejen vládě, ale i podnikatelským a odborovým svazům, odborné a nejširší veřejnosti.

SUMMARY

What Kind of Statistics is needed?

The economic reform in the Czech Republic stresses a new approach to statistical data. This article deals with new demand for the statistics with connection with transition to a market economy. The statistical data should be able to provide prompt, relevant, and true information on the economic development and its changes, information which are comparable with those of other market economies.

The author aims at particular ways how to achieve these tasks. Because the means for statistics are always limited there is a need to find right priorities from the point of view of time as well as from the content of data.

Statistics should concentrate on ready presentation of true statistical data of the past. Evaluations of these data, predictions, and prognoses are to be placed at other institutions that dispose deeper knowledge of changing conditions and therefore they are able to overcome limits of statistical mechanical extrapolations.